

Γ. Σωτηρίου ἢ *Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ ἀρχαιολογία* (1941), τοῦ Π. Τρεμπέλα (1937) αἱ *Τρεῖς λειτουργίαι* καὶ οἱ τόμοι τῶν Ἐπειρηίδων τῆς Ἑταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν καὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Ἐν δὲ τῇ β' πραγματείᾳ (σ. 270-305) ἐξετάζεται τὸ οὐχ' ἦττον σπουδαῖον ζήτημα περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Ἰσλάμ ἐπὶ τὸν Πλήθωνα, ἦν ἐκθύμως δι' ἐπανειλημμένων δημοσιευμάτων αὐτοῦ ὑπεστήριξεν ὁ ἀραβιστῆς Franz Täschner, χωρὶς νὰ ἀφήσῃ ἔν τισι σημείοις ἀνεληρέαστον καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην. Ὁ κ. Ἀνάστος ἀρνεῖται οὐχὶ τὴν καθ' ὅλου γνωριμίαν τοῦ Πλήθωνος πρὸς τὸ Ἰσλάμ, δυνατὴν οὐ μόνον ἐν Ἀδριανουπόλει, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ τὴν ἐπ' αὐτὸν ἐπίδρασιν τοῦ Ἰσλάμ, δεδομένης τῆς περιφρονήσεως καὶ τοῦ μίσους αὐτοῦ πρὸς τοὺς «βαρβάρους» Τούρκους. Τὴν ἐντύπωσιν δὲ ταύτην εἶχε καὶ ὁ ἄγνωστος μεταφράστης τῶν «Νόμων» τοῦ Πλήθωνος εἰς τὸ ἀραβικόν, ἀναδεικνύων τὴν «διαμετρικὴν» ἀντίθεσιν τούτου πρὸς τὸ Ἰσλάμ. Τὴν θεωρίαν ταύτην τοῦ Täschner ἀντικρούει, παρακολουθῶν κατὰ πόδας καὶ καταπολεμῶν αὐτὴν ὁ πολυμαθὴς καὶ κριτικὸς συγγραφεὺς, καταδεικνύων τὴν ἔν τισιν ἐπιμάχοις σημείοις (μοιρολατρεία, πολυγαμία) ἐπίδρασιν μᾶλλον τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ δὴ καὶ τῶν πλατωνικῶν, νεοπλατωνικῶν καὶ στωικῶν ἰδεῶν. Ὅρθῶς δὲ ἀπορεῖ, πῶς ἢ ἐπὶ τὸν Πλήθωνα ἐπίδρασις τοῦ Ἰσλάμ διέφυγεν αὐτοὺς τοὺς θανασίμους ἐκείνου ἐχθρούς, ἐν οἷς καὶ ὁ Γ. Σχολάριος.

Τοιοῦτον ἐν ὀλίγοις τὸ περιεχόμενον τῶν μετὰ χεῖρας δύο πραγματειῶν τοῦ κ. Ἀνάστου, διὰ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἀνομολογήσω ὅτι προάγεται σημαντικῶς ἡ ἔρευνα περὶ τῆς σπουδαιότητος προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Πλήθωνος.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

H. A. Wolfson, Philo. Foundations of religious philosophy in Judaism, Christianity and Islam. Volume I, σελ. XVI+462. Volume II, σελ. XVI+532. Second Printing. Cambridge, Massachusetts. Harvard University Press. 1948.

Τὸ προκείμενον μνημειῶδες ἔργον τοῦ διαπρεποῦς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Harvard καθηγητοῦ τῆς ἑβραϊκῆς φιλολογίας καὶ φιλοσοφίας, ἀποτελεῖ τὸ ἕτερον τμῆμα τοῦ μεγάλου ἔργου αὐτοῦ, ὑπὸ τὸν τίτλον *Structure and Growth of philosophic systems from Plato to Spinoza*. Τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἔργου τούτου προηγήθη ἡ ἐν ἔτει 1934 δημοσίευσίς τοῦ περισπουδά-

στου έργου τοῦ συγγραφέως περὶ τῆς «φιλοσοφίας τοῦ Σπινόζα», ἐν τῷ ὁποίῳ καταδεικνύεται ἢ διὰ τοῦ Ἑβραίου τούτου φιλοσόφου ἐπελθοῦσα κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα πνευματικὴ ἐπανάστασις, δι' ἧς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐπικρατήσασαν ἀπὸ τοῦ Φίλωνος καὶ διὰ τοῦ Φίλωνος μακραίωνα παράδοσιν, ἀπεχωρίσθη ἡ θρησκευτικὴ φιλοσοφία ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς πίστεως.

Ἐν τῷ μετὰ χεῖρας ἔργῳ ἐξετάζεται ἀφ' ἐνὸς τὸ φιλοσοφικὸν ἔργον τοῦ μεγίστου τούτου ἑλληνιστοῦ Ἰουδαίου, ὅστις ἀνέλαβε πρῶτος τὸν γιγάντιον ἄθλον τοῦ συμβιβασμοῦ τῆς θείας ἀποκαλύψεως μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐπίδρασις τῆς φιλοσοφικῆς αὐτοῦ σκέψεως κατὰ τοὺς ἐπομένους 17 αἰῶνας, οὐ μόνον ἐπὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν χριστιανικὴν καὶ τὴν μωαμεθανικὴν φιλοσοφίαν, ἐπίδρασις ἑξακολουθοῦσα καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, διὰ μέσου μάλιστα τῆς φιλοσοφίας Θωμᾶ τοῦ Ἀκύντατου.

Τὸ ὅλον ἔργον διαιρεῖται εἰς 14 κεφάλαια, ἐν οἷς ἐξετάζεται ἡ θέσις τοῦ Φίλωνος ἐν τῷ ἑλληνιστικῷ Ἰουδαϊσμῷ, ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ἡ ἐπὶ τῆς γραφῆς στηριζομένη θρησκευτικὴ αὐτοῦ πίστις καὶ ἡ περὶ Θεοῦ, περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου, περὶ Λόγου, περὶ ψυχῆς, περὶ ἀγγέλων, περὶ θανάτων, περὶ προφητείας, περὶ γνώσεως, περὶ ἠθικῆς καὶ περὶ πολιτικῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Ἐν τῷ ἀκροτελευτῷ κεφαλαίῳ ἀνακρίνεται τί τὸ νέον ὑπάρχει ἐν τῷ φιλοσοφικῷ ἔργῳ τοῦ Φίλωνος, ἐν δὲ τῇ ἐπὶ μέροισι ἐξετάσει τῶν διαφόρων κεφαλαίων τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ δὲν παρέλιπεν ὁ πολυμαθέστατος καὶ κριτικὸς συγγραφεὺς νὰ ὑποδεικνύῃ τὰ ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς τούτου προσκομισθέντα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως νέα στοιχεῖα. Ἐπακολουθοῦσι βιβλιογραφικαὶ σημειώσεις καὶ πίνακες τῶν ἐν τῷ παρόντι ἔργῳ χρησιμοποιουμένων χωρίων τῆς Γραφῆς, τοῦ Φίλωνος, τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Λατίνων, τῶν Ἰουδαίων, τῶν Χριστιανῶν, ἔτι δὲ καὶ τῶν Μωαμεθανῶν συγγραφέων, ὡς καὶ πίναξ πραγμάτων καὶ ὀνομάτων.

Ἡ ἐξέτασις τῆς φιλοσοφικῆς διδασκαλίας τοῦ Φίλωνος ἐν τε τῇ σχέσει αὐτοῦ πρὸς τὴν παλαιότεραν καὶ τὴν σύγχρονον ἑλληνικὴν καὶ Ἰουδαϊκὴν φιλοσοφίαν καὶ πρὸς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ ἐν τῇ ἐξελίξει, ὡς καὶ ἐν τῇ ἐπίδρασει αὐτῆς ἐπὶ τῆς μεταγενεστέρως θρησκευτικῆς φιλοσοφίας, εἶναι διονυχιστικωτάτη, στηριζομένη ἐπὶ ἐμβριθοῦς μελέτης τῶν πηγῶν καὶ τῆς ὑπαρχούσης πλουσίας βιβλιογραφίας. Ἡ μνημονευθεῖσα εὐρυτάτη ἐπίδρασις τοῦ Φίλωνος ἐπὶ τὴν μεταγενεστέρων φιλοσοφικὴν σκέψιν μέχρι τοῦ Σπινόζα, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς καὶ μωαμεθανικῆς, ἐξετάζεται ἐν τῇ τελευταίᾳ παραγράφῳ ἐκάστου κεφαλαίου, φέροντος τὴν ἐπιγραφὴν conclusion, influence, anticipation. Τὸ δὲ τελικὸν συμπέρασμα τῆς ὅλης ἐμβριθεστάτης ἐρεῦνης τοῦ συγγραφέως ἐν τῷ διτόμῳ τούτῳ ἔργῳ συνοψίζεται ἐν τῷ τέλει τοῦ ἀκροτελευτίου κεφαλαίου (II, σελ. 460), εἰς τὸ ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Φίλωνος δημιουργηθὲν νέον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας, εἶναι ὅτι αὐτὸς

εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς θρησκευτικῆς ἐκείνης φιλοσοφίας, ἣτις ἐκυριαρχήσεν ἐν τε τῷ χριστιανικῷ, τῷ ἰουδαϊκῷ καὶ τῷ μωαμεθανικῷ κόσμῳ ἐπὶ 17 ὅλους αἰῶνας, ὡς καὶ τὸ νέον ἐν τῷ φιλοσοφικῷ ἔργῳ τοῦ Σπινόζα εἶναι ὅτι ἀνέτρεψε τὸ ἔργον τοῦ Φίλωνος.

Τοιοῦτον ἐν ἀδρομερεσεστάτῃ περιλήψει τὸ περιεχόμενον τοῦ παρόντος διτόμου συγγράμματος, ὅπερ, ἀποτελοῦν τὸ ἄριστον καὶ διεξοδικώτατον ἔργον περὶ τοῦ Φίλωνος, εἶναι χρησιμώτατον, οὐ μόνον εἰς τὸν μελετητὴν τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν θεολόγον καὶ τὸν ἠθικολόγον καὶ τὸν κοινωνιολόγον καὶ τὸν θρησκευτολόγον καὶ εἰς τὸν ἱστορικὸν ἐν γένει.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Γεωργίου Α. Μέγα, Ἡ Ἑλληνικὴ οἰκία. Ἱστορικὴ αὐτῆς ἐξέλιξις καὶ σχέσις πρὸς τὴν οἰκοδομίαν ἄλλων λαῶν τῆς Βαλκανικῆς. Σελίδες 133 μετὰ 18 πινάκων καὶ 75 εἰκόνων ἐκτὸς κειμένου. Ἐκδοσις Ὑπουργείου Ἀνοικοδομήσεως, ἀρ. 37.

Ὁ συγγραφεὺς δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐρευνητὴς τῆς λαϊκῆς κατοικίας οὐχὶ μόνον διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἑλληνικὴν γεωσύνθησον γενικώτερον. Ἔχει ἐκδώσει ἤδη τὰς Θρακικὰς οἰκίσεις, τὰς Θεσσαλικὰς οἰκίσεις, τὰς οἰκίσεις τῆς Λήμνου, τὴν Λαϊκὴν κατοικίαν τῆς Δωδεκανήσου. Ὡς ἐκ τῶν παραπομπῶν του φαίνεται, ἔχει ἀνεκδότους καὶ ἄλλας ὁμοίας ἐργασίας.

Εἰς τὸ ὑπὸ κρίσιν βιβλίον ὁ συγγραφεὺς μελετᾷ κατὰ πρῶτον τὴν Ἑλληνικὴν λαϊκὴν κατοικίαν, ἐν συνεχείᾳ δ' ἐρευνᾷ καὶ τὰς κατοικίας τῶν πέριξ λαῶν, πρὸς αἷς ἀναζητεῖ νὰ διαπιστώσῃ ὁμοιότητας ἢ διαφοράς. Ἐξετάζει ἀρκούντως ἐκτενῶς τὴν Βουλγαρικὴν οἰκίαν, ἀκολουθῶν τὴν Γιουγκοσλαβικὴν καὶ ἐν τέλει τὰς οἰκίσεις τῶν Ἀλβανῶν.

Ὁ κ. Μέγας εἶναι ἐπιστημονικῶς κατηρτισμένος καὶ πρακτικῶς ἐξησημένος ἐρευνητὴς ὅσον ἴσως πολὺ ὀλίγοι ἐν τῷ προκειμένῳ θέματι. Αἱ περιγραφαὶ του εἶναι βραχεῖαι, ἀκριβεῖς καὶ στοχάζονται πάντοτε τῶν κυρίων χαρακτηριστικῶν. Εἶναι βεβαίως πάντοτε ὁ λαογράφος ἐρευνητὴς, ἀλλ' ἔχει ἤδη προσαποκτήσει καὶ τὸ μέγιστον ἴσως μέρος τοῦ εἰδικοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ ἀρχιτέκτονος. Εἶναι δὲ εὐτύχημα, ὅτι εἰς τὸ παρὸν βιβλίον τὰ σχέδια ἔχουσιν ἐκτελεσθῆ, μερίμνη τοῦ Ὑπουργείου Ἀνοικοδομήσεως, ὑπὸ τοῦ κ. Σ. Σκέπερς. Οὕτω τὸ βιβλίον παρουσιάζεται ἐξαιρετικῶς ἄρτιον, πρᾶγμα οὐχὶ σύνηθες εἰς τὰ τοιοῦτου εἶδους βιβλία, τὰ ἀπαιτοῦντα συνεργασίαν πλείονων εἰδικῶν.